

Валентина Плисківська,

студентка 4 курсу

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **Л. М. Кратасюк,**

старший викладач

**Репрезентація категорії інформативності текстами описового
характеру в повісті Валерія Шевчука «Птахи з невидимого острова»**

*У статті проаналізовано мовні засоби репрезентації категорії
інформативності в описових текстах повісті Валерія Шевчука «Птахи
з невидимого острова».*

Серед основних текстових категорій найбільш вагомою для розуміння тексту є категорія інформативності, яка включає основу інформаційного наповнення тексту, що не лише міститься в його вербальній організації, а є результатом її взаємодії з авторською й читацькою свідомістю.

Категорія інформативності є обов'язковою ознакою тексту й може виявлятися в різних формах: від нульової, коли зміст тексту не дає нічого нового, а лише повторює вже відоме, до концептуальної, коли для її виявлення необхідно піддати текст детальному аналізу. Означена категорія репрезентується за допомогою функціонально-змістових типів мовлення – опису, розповіді, роздуму.

Опис – констатувальний різновид тексту за функціонально-смісловим призначенням, який має на меті охарактеризувати явища природи, архітектурні споруди, предмети, дії, осіб шляхом детального переліку їх ознак, властивостей, рис [2, с. 74].

За Г. Я. Солганник, опис – це функціонально-смісловий тип мовлення, мета якого полягає в зображенні цілого ряду ознак, явищ, предметів або подій, що необхідно уявити собі одночасно [2, с. 133]. В. А. Кухаренко розглядає опис як вид композиційно-мовленнєвої форми, що фіксує ознаки об'єктів та суб'єктів, дій і станів [3, с. 126].

Традиційно до описів зараховують пейзажі, портрети, описи інтер'єрів, дій, предметів, характеристики [1; 2; 3; 4].

Опис може бути статичним, де порядок слів підкоряється правилам предметної домінанти, і динамічним, де порядок слів співвідноситься з дієслівною (акціональною) домінантою. Різноманітність описових текстів визначає їх лексичне наповнення. Для творчої манери Валерія Шевчука характерним є використання різних видів описів. Зокрема, у повісті «Птахи з невидимого острова» він насичує твір значною кількістю описів. Залежно від характеризованого об'єкта їх можна умовно поділити на пейзаж, портрет, інтер'єр.

Описи в повісті «Птахи з невидимого острова» будуються за такою схемою:

- 1) перше враження;
- 2) загальна характеристика предмета (особи, явища);
- 3) опис окремих ознак предмета, які підтверджують загальну його характеристику, розкривають перше враження;
- 4) ставлення до об'єкта.

Характерною рисою **описів-пейзажів** у Валерія Шевчука є опис великим планом, що передбачають максимально детальне зображення обмеженого простору з близької відстані.

Наприклад: *«Він пішов уявно вишневою просікою, осінь лежала на деревах, листя було бузково-жовте й пахло; боліло йому серце, очі його приплющилися, а ці дерева, й просіка, і бузково-жовте листя густо залилися сонцем; довкола пострибували гладкі стовбури із світлими, як порізи, поперечними смужками, і пеньки з кількома пагонами коло них – обплело ті пагони срібне павутиння; його чоботи ступали по вогкому бузково-жовтому килимі; горів чистим бурштином глей, він зламав кілька грудочок і рушив далі, жуючи солодку, запашну і клейку живицю; від руху щелеп тремтіли в нього на щоках живчики; волосся ворушив вітер, налягав на спину, а коли дмухнув сильніше, чуб упав на очі – біла шапка гарячого й сухого снігу»* (Шевчук, с. 26).

У пейзажних описах найчастіше використовуються слова, що описують місце події: *вишневою просікою, дерева, листя, стовбури, пеньок*, а також слова просторового значення: *довкола, коло них*. Здебільшого вживаються дієслова теперішнього часу, але коли опис передається у вигляді спогаду, то ми можемо простежити наявність дієслів минулого часу: *лежала, пахло, було бузково-жовте, пострибували*. Пейзажний опис змальовує атмосферу події. Він або збігається з внутрішнім світом героя, або ж дисонує йому, слугує контрастом: «...боліло йому серце, очі його приплющилися, а ці дерева, й просіка, і бузково-жовте листя густо залилися сонце.» (Шевчук, с. 26).

Пейзаж може віддзеркалювати як мажорну картину, так і мінорну. У цьому творі пейзаж допомагає підкреслити внутрішній стан героя. Такий паралелізм у зображенні стану природи й людини є особливістю творчої манери Валерія Шевчука.

В україністиці вироблено своєрідні правила створення текстів-описів місцевості, якими послуговується і Валерій Шевчук.

Описуючи місцевість, враховано місце, звідки відбувається спостереження, час доби, а також пору року й характер погоди, на які вказують іменники та прикметники: *уявна вишнева просіка* – місце спостереження, *осінь* – час події. Також на час вказують словосполучення: *листя бузково-жовте, пеньки з кількома пагонами коло них, буриштиновий глей*. На позначення описуваного місця у тексті автор використовує словосполучення: *вишнева просіка*. Характер погоди передається за допомогою слів у переносному значенні: *лежала осінь, залилося сонцем, горів буриштином глей, ворушив вітер волосся*.

Основне для опису місцевості – назвати наявні там предмети, вказати місце розташування, описати їх. Для опису предметів, розташованих на місцевості, Валерій Шевчук використовує іменники, які підсилює порівняннями: *гладкі стовбури із світлими, як порізи, поперечними смужками*. Деталізує описи предметів за допомогою епітетів: *бузково-жовте*

листя, срібне павутиння, вогняний бузково-жовтий килим, бурштиновий глей, запашну і клейку живицю.

Опис місцевості зрідка має самостійне значення, здебільшого включений у твір із певною естетичною метою. Так, у творі «Птахи з невидимого острова» жоден з описів не передається знеособлено, у кожному уривку фігурує головний герой. Такий опис спрямований на зображення особливості психологічного стану героя.

Описуючи місцевість, Валерій Шевчук використовує лексику, яка виражає авторське ставлення до зображуваного: *уявно вишневою просікою, осінь лежала на деревах, чоботи ступали по вогкому бузково-жовтому килимі, горів чистим бурштином глей, жуючи солодку, запашну і клейку живицю.* Автор намагається передати нам осінню меланхолію, причому для цього він використовує зорові образи, вказуючи на колір: *вишнева просіка, бузково-жовте листя, світлі поперечні смужки, срібне павутиння, бурштиновий глей;* слухові: *передзвін срібної павутини, пострибували стовбури, чоботи ступали;* смакові: *жуючи солодку, запашну живицю,* нюхові: *листя пахло,* дотикові: *гладкі стовбури, клейка живиця, гарячий і сухий сніг.*

За тематикою пейзажні описи в повісті «Птахи з невидимого острова» Валерія Шевчука можна поділити на такі різновиди: ландшафтні (морський, сільський, степовий, лісовий тощо); часові (весняний, літній, зимовий, осінній, вечірній, ранковий тощо). Пейзажі в художніх текстах Валерія Шевчука виконують композиційно-художні, емоційно-естетичні, зображувально-виражальні функції втілення ідейно-художнього задуму, які залежать від епохи, коли написано твір, жанру, стилю і методу письменника, літературного напрямку, тобто від художньої системи твору.

Опис зовнішності людини (портрет) вважають одним із найскладніших з-поміж текстів за функціонально-смісловим призначенням, оскільки мовець повинен володіти вмінням виділяти істотне в зовнішності, вибудовувати висловлення навколо стрижневої ідеї, що «спричиняє так звану мозаїчність

опису» [1, с. 136], набір тематично розрізнених фраз; систематизувати зібраний матеріал; витримувати текст в одному реєстрі, тобто не підмінити опис розповіддю, а розповідь – описом тощо.

Текст портретної характеристики (опис особи) у повісті «Птахи з невидимого острова» передається середнім планом і ґрунтується на певній віддаленості автора від об'єкта зображення, розширюючи простір його вербальної фіксації. Цей опис має загальний характер, оскільки відсутня деталізація. В. Шевчук не описує нам повністю силует Олізара, а подає короткими штрихами: *«Він мовчав. Сидів під стодолю, спирався на шаблю і ставав наче листок, з якого випито синю барву. Обличчя його пожовтіло, а волосся побила перша сивина. Ніхто не дав би йому належних тридцяти років, а клали б принаймні п'ятдесят: лоб його був спружений глибокими, невидгладними зморшками, а підборіддя обросло сивою бородою. Пергаментова жовта шкіра обличчя, великі мішки під очима, а разом з тим горючі молоді очі, повні ясного, доброго вогню. Руки його, що лежали на голівці шаблі, покрито вузлуватим жиллям; був одягнений у сорочку з простого полотна, ту сорочку просмолено, щоб не заводилася нужа. Рукави закасано, і оголювались м'язисті, випрацювані біля весел руки. На Олізарові були й штани такого ж полотна, а на ногах – важкі чоботи»* (Шевчук, с. 26).

Під час художнього опису зовнішності літературного героя автор використовує слова, що називають ім'я персонажа: *Олізар*; вік: *Ніхто не дав би йому належних тридцяти років, а клали б принаймні п'ятдесят*; характерні риси і вираз обличчя (колір очей, волосся, форма носа, брів, губи, шия): **Обличчя** його пожовтіло, а **волосся** побила перша сивин; **лоб** його був спружений глибокими, невидгладними зморшками, а **підборіддя** обросло сивою бородою, великі **мішки під очима**, а разом з тим **горючі молоді очі**, **руки** його покрито вузлуватим жиллям; основні елементи одягу: був одягнений у **сорочку** з простого полотна, ту сорочку просмолено, щоб не заводилася

нужа. Рукави закасаю, і оголювались м'язисті, випрацювані біля весел руки. На Олізарові були й штани такого ж полотна, а на нога – важкі чоботи.

Автор намагається кількома штрихами описати особливе, яскраве, суто індивідуальне в зовнішності людини, що вказує на заняття, особливості характеру особистості, ставлення до інших людей, загальну культуру, манери, професію, рід заняття: *. Сидів під стодолюю, спирався на шаблю і ставав наче листок, з якого випито синю барву, Пергаментова жовта шкіра обличчя, великі мішки під очима, а разом з тим горючі молоді очі, повні ясного, доброго вогню. Руки його, що лежали на голівці шаблі, покрито вузлуватим жиллям оголювались м'язисті, випрацювані біля весел руки.* Описи такого типу функціонують самостійно, у його структуру не входить інший текст для збереження цілісності картини. Для них характерним є систематичне використання іменників та неступеньованих прикметників: *синю, спряжений, великі, доброго.*

Описи-інтер'єри в повісті «Птахи з невидимого острова» передано загальним планом, без конкретної деталізації: *«Помешкання, в якому вони сиділи, було кліттю при замковій стіні. Стіни – з потемнілих дощок, світилися золотими плямами сучки; Олізар сидів на невеличкому услоні, і весло його входило в бійницю, мов у загалерну прорізь»* (Шевчук, с. 10).

Для опису інтер'єру характерними є ознаки такі ж, як для опису пейзажу, змінюється лише тематична лексика – використовуються архітектурні терміни: *стіни, помешкання, дощок, невеличкий услон, бійниця.* Для точнішого сприйняття автор використовує в змалюванні інтер'єрів епітети: *з потемнілих дощок;* порівняння: *мов у загалерну прорізь.*

Основною функцією описів є вербальне закарбування доквілля, словесне змалювання особи, зображення явища, предмета, інтер'єру в його природному середовищі.

Дескриптивним текстам Валерія Шевчука властива відсутність динаміки, переважають *статичні описи* (виражають факт існування предметів, об'єктів природи, їх ознак у певний час). За структурою описові

тексти *ситуативні* (нерозгорнуті пейзажні описи, які словесно змальовують картини природи залежно від певної конкретної ситуації). Валерій Шевчук послуговується аналітичними описовими текстами, у яких виклад побудований від загальної характеристики об'єкта до характеристики його окремих частин: об'єкт спочатку подається в загальному вигляді, а потім описуються його частини.

Отже, художній опис у повісті Валерія Шевчука «Птахи з невидимого острова» містить ознаки, які письменникові видаються головними саме на цей момент. Предмети він зображує такими, якими бачить і уявляє їх собі. У художньому описі відображено не лише об'єктивне сприйняття автора, а й суб'єктивне – його настрій, думки, переживання. Мета такого опису – створити образне, яскраве враження про об'єкт змалювання, викликати в читача певне ставлення до нього.

Література.

1. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: Теорія і практиcum. Науково-навчальний посібник / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289 с.
2. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. пос. / Т. А. Єщенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / А. В. Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.

Скорочені джерела.

1. Шевчук В. Птахи з невидимого острова / Валерій Шевчук. – К.: Радянські письменники, 1989. – 48 с.

